

Міністерство освіти і науки України
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови і літератури

ФІЛОЛОГІЧНІ ДІАЛОГИ

Випуск 9

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

НА ПОШАНУ
ОЛЕКСАНДРА АНДРІЙОВИЧА ЗАРУДНЯКА
(до 100-річчя від дня народження)

ІЗМАЇЛ – 2022

УДК 81(08)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB №22510-12410P від 30.01.2017

«Філологічні діалоги»: збірник наукових праць. На пошану Олександра Зарудняка (до 100-річчя від дня народження). Ізмаїл : РВВ ІДГУ. 2022. Вип. 9. 240 с.

Збірник «Філологічні діалоги» публікує наукові статті з актуальних проблем лінгвістики, літературознавства та методики навчання філологічних дисциплін. Видання адресовано науковцям, учителям, аспірантам і студентам гуманітарних галузей, широкому колу шанувальників національної науки, освіти й культури.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Галина Райбедюк – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **головний редактор**.

Тетяна Шевчук – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології та світової літератури, **заступник головного редактора**.

Тетяна Бикова – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Сидір Кіраль – доктор філологічних наук, професор, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, заслужений діяч науки і техніки України.

Григорій Клочек – доктор філологічних наук, професор, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, заслужений діяч науки і техніки України.

Андрій Колесников – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Галина Корбич – доктор габлітований гуманістичних наук, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані (Польща).

Руслана Мельникова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Джина Аурора Некула – PhD, доцент, декан факультету транскордонного співробітництва Галацького університету «Нижній Дунай» (Румунія).

Наталія Няголова – PhD, доцент Великоїрнівського університету імені св. Кирила та Мефодія (Болгарія).

Галина Олейникова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології та світової літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Володимир Погребенник – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Олег Рарицький – доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка.

Ольга Ходацька – учитель української мови та літератури Київської гімназії-інтернату № 13, учитель-методист, член Української асоціації письменників художньо-соціальної літератури, член Національної спілки журналістів України.

Ірина Циганок – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **відповідальний редактор**.

Фелікс Штейнбук – доктор філологічних наук, професор Університету Коменського у Братиславі (Словаччина).

Рецензент – доктор філологічних наук, професор кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, віце-президент з соціально-гуманітарних питань Міжнародної академії освіти і науки **Людмила Рева-Левшакова**.

Друкується за ухвалою вченої ради Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 22 грудня 2022 р.)

Тексти публікацій були перевірені за допомогою системи пошуку ознак плагіату Unicheck в рамках проекту підтримки наукових університетських видань.

© Ізмаїльський державний
гуманітарний університет, 2022

Лариса УДОВИЧЕНКО

(м. Київ)

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ УЧНІВ ЯК БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ НОВОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Російська збройна агресія проти України 2014 року та російсько-українська війна 2022 року дали новий поштовх для розвитку зацікавленості науковців у пошуку раціональних шляхів вирішення суперечності між соціальним замовленням та реальним станом формування громадянської ідентичності молодих українців із науковим забезпеченням цього процесу в закладах загальної середньої освіти, між роллю художньої літератури у формуванні громадянської культури учнів та фрагментарністю відповідних наукових концепцій шкільної освіти, між важливістю індивідуального переживання особистістю своєї громадянської приналежності та відсутністю глибоко продуманих креативних підходів до формування культурно-національної ідентичності молодих українців як передумови їх громадянської компетентності.

Особливий акцент на формуванні громадянської ідентичності засобами національної літератури було зроблено у 1991 р. після оголошення Україною незалежності. О цій порі суспільство відчуло нагальну потребу формувати у школярів активну громадянську позицію щодо майбутнього молоді держави на новітніх демократичних та гуманістичних засадах. Після Революції Гідності стратегія і тактика розвитку української громадянської ідентичності отримали новий поштовх через шкільну реформу та розбудову Нової української школи.

У нормативних документах Нової української школи йдеться про формування громадянської компетентності учнів для успішного функціонування у демократичному суспільстві [6; 7; 8; 11]. Сутність поняття громадянської компетентності конкретизована у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні [9]. Основними маркерами громадянської компетентності випускників закладів загальної середньої освіти визначено такі: готовність утверджувати й захищати державність і демократію, здатність відстоювати свої права, усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина, а також відповідальне ставлення до громадянських обов'язків, до власного життя, життя своєї громади та суспільства [9].

В іншому нормативному документі Нової української школи – Державному стандарті базової середньої освіти (2020) – наголошується, що громадянська компетентність молодих українців тісно пов'язана з їх громадянською ідентичністю. Тому значна увага в часи шкільної реформи має приділятися формуванню рис і властивостей особистості, які становлять основу громадянської ідентичності. Для успішної реалізації цього завдання необхідно вивчити вже набутий позитивний досвід роботи в школах України й осмислити наукові теорії та практичні рекомендації заангажованих в означену царину дослідників.

У методиці навчання літератури багато вчених зосереджували свою увагу на проблемі формування в учнів засобами художньої літератури усвідомленого сприйняття себе як громадянина України. Їхні праці є вагомим внеском у розвиток змісту освіти та в наукове обґрунтування процесу національного виховання учнів у незалежній державі. Сьогодні на часі повернення до набутого теоретичного доробку задля успішного розвитку громадянської ідентичності учнів країни, яка так героїчно виборює право на існування.

Останніми часами поняття громадянської ідентичності активно досліджували вчені Д. Абрамс, П. Альтер, В. Арбеніна, Т. Бевз, М. Боришевський, В. Васютинський, М. Гібернау, П. Гнатенко, У. Джеймс, Л. Дробіжева, Н. Іванова, О. Киричук, А. Колодій, І. Конода, Ю. Римаренко, Н. Савелюк, Л. Снігур, В. Степаненко, М. Степико, Дж. Тернер,

Н. Хазратова, Л. Шимченко, С. Шульман та інші. Аналіз їхніх праць дозволяє виділити сутність громадянської ідентичності як усвідомлення особистістю себе громадянином конкретної держави, заангажованість у економічні, політичні та культурно-національні зв'язки із співгромадянами, поділяння спільних громадянських цінностей та шанобливе ставлення до державної символіки, визначних історичних дат і видатних особистостей [1; 10; 14; 15]. Спільною для вчених є думка про те, що проблема ідентифікації – це проблема того, як людина себе усвідомлює, як діє в різних сферах життя суспільства та як вона послуговується при цьому соціальними, історичними та культурно-національними традиціями.

У методиці навчання літератури проблема формування громадянської ідентичності має глибоке коріння. Її розв'язання тісно пов'язане з формуванням в учнів соціальних та культурно-національних цінностей через посередництво художньої літератури. Різні аспекти цієї проблеми розробляли О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, В. Гладішев, В. Голубков, Г. Гуковський, О. Дорошкевич, Ж. Клименко, В. Неділько, Л. Нежива, Г. Островська, Є. Пасічник, М. Рибнікова, А. Ситченко, М. Соколова, К. Спаська, Л. Троїцький, Т. Чирковська та ін. Наприклад, О. Дорошкевич розробляв методику навчання, яка підкреслювала ідейно-громадянську цінність твору і розкривала «ідеали національної інтелігенції, з її пориваннями і стражданнями, її історією» [5, с. 43], що мало сприяти формуванню громадянської позиції молоді. І. Огієнко акцентував увагу на значенні культурологічної національної освіти, що формує у молоді загальнолюдські ідеали, вкорінені в національному мистецтві слова [12]. Відтак, учений наголошував на важливості формування в учнів одночасно громадянської позиції та громадянської культури, заснованої на загальнолюдських цінностях. А. Машкін підкреслював важливість сприйняття художнього твору в школі як ілюстрації суспільних явищ і усвідомлення соціальної природи тексту. Його підхід пояснював детермінованість моральних якостей персонажів суспільними процесами та обґрунтовував розвиток, самоактуалізацію та самовираження персонажів конкретної соціальної групи, а також сприяв трансляції норм громадянської культури молодим поколінням і об'єднанню та збереженню єдності соціальних груп. А. Машкін мотивувався прагненням тодішньої шкільної науки використовувати художню літературу для ілюстрування суспільного життя, що було спробою допомогти учням включитися в систему соціальних взаємозв'язків.

Якісно новий крок у розробці проблеми формування громадянської ідентичності учнів наприкінці ХХ ст. зробив Є. Пасічник, автор теорії про естетичне виховання учнів засобами літератури, розробник концептуальних положень теорії методики, методологічних засад навчання мистецтва рідного слова та формування національної свідомості й самосвідомості молодих українців як базових компонентів у філософії освіти незалежної України. Він заклав основи формування громадянської ідентичності учнів у сучасному розумінні та пов'язав їх із культурно-національними цінностями і традиціями у шкільному вивченні літератури.

Окремі складники наукової спадщини Є. Пасічника досліджували О. Ісаєва, Г. Островська, О. Ратушняк, А. Ситченко, Л. Удовиченко, Т. Яценко та ін. Але теоретичні ідеї вченого про формування громадянської ідентичності учнів не були предметом спеціального дослідження, що зумовлює актуальність теми роботи. На нашу думку, осмислення та адаптація наукового доробку Є. Пасічника у цій царині сприятиме успішному впровадженню шкільної реформи у школах України.

У розробці наукових підходів до формування громадянської ідентичності Є. Пасічник використовував ідеї прогресивного методиста 60-х р. ХХ ст. К. Сторчака. Останній одним із перших в українській методиці досліджував прояви національного та інтернаціонального в українській літературі й розробляв основні напрями аналітичної роботи вчителя та учнів у цій царині. К. Сторчак підкреслював зв'язок між художнім втіленням конкретного і загального та їх роль у розвитку громадянського суспільства, між концепцією персонажів та моделлю соціального середовища в художньому творі. Цей зв'язок робить кожного

персонажа особливим і неповторним та, водночас, подібним до всіх членів суспільства [16]. Так, учений звертав увагу на громадянську ідентичність як динамічну властивість, яка конструюється через порівняння себе і своїх цінностей з іншими, вироблення правил співіснування в соціальному середовищі.

Є. Пасічник збагатив і розвинув найкращі ідеї методики ХХ ст. Своєрідним підсумком наукової діяльності вченого у цій царині є книга «Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах», що вийшла друком у 2000 р. [13], але не втратила цінності й досі. У підручнику для майбутніх учителів української літератури автор подає нове розуміння вузлових питань шкільної методики, узагальнює багаторічний досвід, адаптує його до нових суспільно-історичних умов життя в незалежній Україні та накреслює основні напрями розвитку національної школи.

Один з напрямів пов'язаний із формуванням громадянського суспільства та зростанням громадянської ідентичності особистості засобами української літератури. Інший – з розробкою методики розвитку культурно-національної ідентичності як передумови громадянської ідентичності та громадянської компетентності в цілому.

Визначення основних напрямів розвитку школи умотивоване необхідністю відродити фундаментальні цінності громадянського суспільства України у ХХ ст., які були втрачені через складні політичні перипетії. Учений проаналізував їх руйнівний вплив на усвідомлення особистістю своєї громадянської позиції. На його думку, в умовах демократизації та гуманізації освіти українська література як навчальний предмет має істотно впливати на процес формування громадянської культури особистості, сприяти активному засвоєнню у школі «тих норм моралі, які вироблені людством упродовж багатовікової історії» [13, с. 5]. Є. Пасічник одночасно висловлював застереження, що невизначена громадянська позиція стає причиною розмитості громадянської культури: молодим людям важко дотримуватися принципів і правил співжиття, проявляти громадянську активність, віднаходити власне місце в соціальному середовищі. Методист стверджував, що література як шкільний предмет багатофункціональна, інтегральна за своїм призначенням. Одне з найважливіших завдань її вивчення – це забезпечити ідейно-естетичний вплив художніх творів на учнів, використовувати потенціал творів мистецтва слова для формування всебічно розвиненої особистості, громадянина України, якому притаманні висока культура, широкий кругозір, потреба у творчій праці, високі моральні ідеали та цінності. Література як навчальний предмет формує гуманістичні якості людини. На матеріалі художніх творів учні можуть емоційно пережити різноманітні ситуації, глибше зрозуміти, що таке добро і зло, в чому сенс людського життя, щастя, яке місце людина посідає в суспільстві, що таке активна життєва позиція, людська совість, обов'язок, подвиг, честь. Тому завдання вчителя – зробити уроки літератури уроками морального виховання учнів.

У розробці методологічних засад формування культурно-національної ідентичності як передумови громадянської ідентичності сучасні вчені спираються на праці філософів Г. Сковороди, І. Франка, педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенко, Я. А. Коменського, І. Огієнка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, сучасних учених Ю. Бабанського, І. Бега, І. Зязюна, М. Стельмаховича та багатьох інших. Згадані дослідники і методисти розглядають проблему формування у молоді суспільних цінностей та патріотичних почуттів як складників громадянської ідентичності у тісному зв'язку з національним морально-етичним вихованням, розвитком пошани до здобутків національної культури, до одвічних загальнолюдських високоморальних чеснот. Ці думки у методиці навчання літератури розвинув Є. Пасічник, зробивши висновок: «Національна школа виростає на ґрунті народних святинь, будується з урахуванням багатовікової історії народу, художньо втіленої у творах мистецтва слова» [13, с. 5]. Продовжуючи розробляти ідеї А. Дистервега, вчений наголошував на основних завданнях педагогіки: вона повинна рахуватися з індивідуумом і формувати його відповідно з природними здібностями, робити це згідно зі

своєрідністю тієї нації, до якої належить індивідуум, водночас виховувати його відповідно до загальнолюдських цінностей.

У своїх експериментальних дослідженнях учений та його послідовники Ю. Бондаренко, Л. Нежива, А. Ситченко, Ж. Свірська, О. Слоньовська та ін. перевіряли, наскільки важливо сформувати в учнів культурно-національну ідентичність для їх успішного навчання. В результаті вони виділили основні принципи формування системи цінностей учнів у літературній освіті. По-перше, вчителю важливо зосереджувати увагу на природних особливостях дітей, обов'язково враховувати їх індивідуальні мистецькі потреби. По-друге, засвоєння досвіду національної культури і літератури має відбуватися органічно, з оперттям на вільний розвиток і діяльність національного духу. Це підтверджує, що когорта українських учених повністю поділяє думку А. Дистервега про те, що державна організація і політика в галузі освіти сприяють здійсненню цілей, які поставлені самою природою і її творцем, тому вони правильні та їх роль надзвичайно важлива [13, с. 5]. У відродженні втрачених критеріїв моральності, які виробило людство на шляхах гуманістичного поступу, в утвердженні вічних загальнолюдських уявлень про моральні та етичні норми поведінки, що становлять основу буття людини, художній літературі належить особлива роль. Формування культурно-національних та громадянських цінностей у молодого покоління засобами національної літератури – це процес виховання таких ідеалів, такого типу особистості, яка постійно почуває себе часткою нації, виявляє власну причетність до її історії, традицій, культури, духовного життя в широкому значенні цього слова. Формування системи цінностей учнів необхідно нерозривно пов'язати з їх навчанням розуміти естетику твору, художні засоби творення характеристичних особливостей персонажів твору. І, по-третє, процеси формування ідентичностей мають здійснюватися у нерозривній єдності з осмисленням естетичних цінностей творів мистецтва слова. Література здатна пробуджувати в людині художника, розвивати в неї вміння естетично освоювати світ. У творах письменників утверджується краса людської поведінки, краса вірності в дружбі, в коханні, в любові до батьківщини. Спрямувати увагу дітей на прекрасне, виховувати зневагу до всього потворного – одне з найважливіших завдань вивчення літератури в школі. Без глибокого розуміння прекрасного і героїчного не можна сформувати громадянської культури молоді, її високих моральних якостей та ідейних переконань.

Як підтверджують результати наукових досліджень Є. Пасічника та його послідовників, література та мистецтво відкривають унікальні можливості для виховання культури почуттів і переживань, що є основою достойної людської поведінки в суспільстві. Культура почуттів формується у людини поступово і є не лише похідною від інтелектуального розвитку. Це двоєдині важливі компоненти, що є визначальними у формуванні особистості людини. Розумне поєднання інтелектуальних та емоційних чинників на уроках літератури сприяє повноцінному вихованню учнів засобами художнього слова. Література покликана глибоко зазирнути у внутрішній світ людини, розкрити діалектику її душі, спонукати до розвитку та самовдосконалення.

На жаль, тривалий час в умовах унітарної держави проблема формування культурно-національної ідентичності у національній школі не могла бути об'єктом дослідження. Як відомо, національне тотально заміщувалося примітивним партійно-класовим дискурсом.

На думку сучасних методистів Н. Грицак, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, Л. Мірошніченко, Г. Островської, О. Ратушняка, А. Ситченка, Л. Удовиченко, Т. Яценко та ін. твори української літератури потрібно вивчати у тісних взаємозв'язках з літературами інших народів, у контексті світового літературного процесу. Тому вчені позитивно оцінюють вивчення самостійного курсу зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти. Це допомагає конкретизувати національне та загальнолюдське в українській культурі, ілюструвати спільне й відмінне в поглядах на світ і людину представників різних країн і культур, спонукає учнів до самоусвідомлення й осмислення власної громадянської та культурно-національної ідентичності.

На підвалинах, закладених Є. Пасічником, його попередниками і послідовниками, легко вибудовується концепція формування громадянської ідентичності за потреб сьогодення і Нової української школи.

Надзвичайно важливими є психолого-педагогічні умови, які сприяють оптимальній рецепції учнями культурних і літературних цінностей. Викладання літератури в школі дає повноцінний результат тоді, коли в процесі роботи над художніми творами налагоджується постійний духовний контакт між учителем і учнями, створюється атмосфера відвертості, доброзичливості, взаємоповаги, коли суб'єкти розмови виступають як рівноправні партнери і в актах взаємодії вільно виявляють власні погляди та ініціативу. Таке спілкування засноване на громадянській культурі та особливо необхідне на уроках літератури, де досягаються моральні цінності.

Можна виокремити два основні шляхи формування ціннісно-сислової сфери особистості як складника громадянської ідентичності. Перший – це формування цінностей на основі знань про державу і національну культуру з їх базовими моральними нормами, які є необхідною умовою моральної орієнтації, основою формування переконань людини. Другий – це прищеплення високих ідей і почуттів упродовж вивчення творів національної літератури.

Постає питання: чи знання певних моральних норм та окремі переконання свідчать про сформовану систему цінностей особистості? Далеко не завжди. Ступінь сформованості системи цінностей виражається в моральній позиції та культурі особистості. А формується система цінностей в активній емоційно-пізнавальній діяльності. Тому таку діяльність варто виділити як важливу психолого-педагогічну умову ефективності морально-ціннісного виховання і наголосити на необхідності розвитку емоційної культури учнів. Без співпереживання, без сердечної зворушеності не може бути справжнього духовного розвитку засобами мистецтва та свідомої громадянської позиції. Жодна моральна проповідь так не виховує, як живий біль, живе почуття. Сьогодні варто розширювати види робіт щодо визначення громадянської позиції персонажів творів та пропонувати учням навчальні завдання на розв'язання морально-ціннісних проблем і виявлення громадянської культури. За такої умови вивчення кожного твору наблизитиме молодих українців до вирішення сучасних морально-ціннісних питань громадянського характеру, забезпечуватиме їх необхідними знаннями, впливатиме на формування світогляду і виваженої громадянської позиції.

Важливо не обмежувати формування громадянської та культурно-національної ідентичності роботою на уроці, а створювати умови для широкого застосування учнями власних морально-ціннісних установок у реальних життєвих ситуаціях та формування свідомої потреби послуговуватися ними у реальному житті.

У підсумку приходимо до того, що процес формування громадянської ідентичності учнів засобами художньої літератури в рамках Нової української школи досягне своєї мети тільки за умови найпильнішої уваги впродовж всього навчально-виховного процесу до таких іманентних їй (ідентичності) складників, як:

–повага до прав і свобод людини (наприклад, учні аналізують випадки не толерантного ставлення до людей, описані в художніх творах, висловлюють пропозиції щодо запобігання таким ситуаціям у реальному житті);

–визнання рівних прав і обов'язків усіх громадян держави (наприклад, учні аналізують випадки дискримінації персонажів і дають негативну оцінку таким фактам);

–повага до думок, переконань і поглядів інших людей, цінностей носіїв інших культур (наприклад, учні вважають некоректним бездумний осуд традицій інших народів, поважають правила поведінки представників інших культур тощо);

–відповідальність за власну позицію (наприклад, учні дають аргументовану оцінку поведінки персонажа, беруть на себе відповідальність за ухвалене рішення, пояснюють значення власного вибору);

– впевненість у своїх силах, самозарадність (наприклад, учні висловлюють глибоко особисті оцінки і судження про художні твори і їх персонажі, про роль національної літератури у вихованні та збереженні громадянської ідентичності).

Майбутнє української держави значною мірою залежить від сформованої української громадянської ідентичності. Втрата громадянської ідентичності породжує серйозні проблеми, пов'язані з глибоким відчуженням у суспільстві, відчуттям розпаду, нестабільності людського буття і навіть створює загрозу національній безпеці країни.

На думку Н. Хазратової, «в сучасній Україні ще тривають процеси становлення державності, громадянська ідентичність її мешканців перебуває в інтенсивній динаміці» [17]. Відтак формування громадянської ідентичності є «незавершеним проєктом».

Вирішити зазначену проблему допоможуть виважено побудовані курси української та зарубіжної літератури в школі та використання активних форм навчання.

У галузі навчання літератури формування громадянської ідентичності учнів переважно ототожнювалося з розвитком їх культурно-національної ідентичності. Сьогодні культурно-національна ідентичність розуміється як передумова громадянської ідентичності.

Твори української літератури виховують громадянські почуття, оскільки:

- ґрунтуються на національних цінностях і передають традиції поколінь;
- ілюструють роль активної громадянської позиції у відстоюванні права на свободу та вільний вибір;
- накреслюють можливі наслідки різних вчинків і стимулюють вироблення в учнів відповідальності за свої дії.

Процес навчання повинен бути орієнтованим на те, щоб у кожному творі знайти найцікавіше, найвагоміше для сучасних учнів, те, що актуалізуватиме у їхній свідомості культурно-національні цінності, допоможе зрозуміти минуле й сучасне держави та суспільства, розкриє значення вчинків свідомих і активних громадян, стимулюватиме самоідентифікацію учнів з їхньою нацією та країною. Якщо така робота триватиме всі роки шкільного навчання, то можна буде сформувати потужне громадянське суспільство, згуртувати його навколо інтегрованих національних цінностей.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні різних девіацій громадянської ідентичності, в з'ясуванні їх причин та шляхів подолання. Це допоможе конкретизувати напрями роботи щодо формування громадянської ідентичності учнів закладів загальної середньої освіти засобами української літератури та нівелювати негативні впливи певних середовищ і сумнівних засобів інформації. Вельми важливим є вибір кола художніх творів, які найяскравіше ілюструють високі громадянські цінності. Не менш істотним є використання ефективної методики роботи для навчання учнів критично мислити, добирати переконливі аргументи, формулювати власну умотивовану думку про зображені у творі події та персонажі, екстраполювати літературні знання й уміння на ситуації реального життя.

Список використаної літератури:

1. Гібернау М. Ідентичність націй / пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко. Київ : Темпора. 2012. 303 с.
2. Гнатенко П. И. Национальная идентичность : монография. Вінниця : Нілан-ЛТД. 2018. 239 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти (2020 р.). URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898/>.
4. Дистервег А. О природосообразности и культуросообразности в обучении : избр. пед. соч. Москва : Учпедгиз. 1956. 218 с.

5. Дорошкевич О. К. Українська література в школі (спроба методики). Київ : Книгоспілка. 1921. 286 с.
6. Зарубіжна література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (2012 р. зі змінами 2015-2017 рр.). 70 с. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56130/>.
7. Зарубіжна література. Програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (рівень стандарт). 69 с. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58872/>.
8. Зарубіжна література. Програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (рівень профільний). 69 с. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58873/>.
9. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (2018 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.
10. Лосев І. Межа дискусії. Про політичний сенс національно-культурної ідентичності. *Український тиждень*. 2019. № 44 (624). С. 22–23.
11. Нова українська школа : основи Стандарту освіти. Львів. 64 с. URL : <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/852-novaukrajinska-shkola-osnovi-standartu-osviti>.
12. Огієнко І. І. Українська культура : коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Абрис. 1991. 272 с.
13. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт. 2000. 384 с.
14. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві : колективна монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України. 2014. 296 с.
15. Сторчак К. М. Основи методики літератури. Київ : Рад. шк. 1965. 418 с.
16. Українське суспільство : моніторинг соціальних змін : збірник наукових праць Ін-ту соціології НАН України. Київ, 2018. № 5 (19). 525 с.
17. Хазратова Н. В. Психологія відносин особистості й держави : монографія. Луцьк : РВВ ВДУ «Вежа». 2004. 276 с.

Анотація

Удовиченко Лариса. Громадянська ідентичність учнів як базовий компонент нової філософії освіти

Стаття присвячена аналізу проблеми формування в учнів засобами української літератури глибоко усвідомленого самосприйняття як громадян України. Ми висвітлюємо іманентні характеристики громадянської ідентичності та основні шляхи формування ціннісно-сміслової сфери особистості для досягнення цієї мети на уроках української літератури.

Ключові слова: громадянська ідентичність, громадянська компетентність, методика навчання, Нова українська школа, культурно-національна ідентичність, ціннісно-смілова сфера особистості.

Summary

Udovychenko Larysa. Civic identity of students as a basic component of the new philosophy of education

The article is devoted to the analysis of the problem of forming deeply conscious self-perception of secondary school students as citizens of Ukraine by means of Ukrainian literature. We highlight the immanent characteristics of civic identity and the main ways of forming the value-meaning sphere of personality to achieve this goal at the lessons of Ukrainian literature.

Key words: civic identity, civic competence, teaching methods, methodological heritage, New Ukrainian school, cultural and national identity, value-meaning sphere of personality.

ЗМІСТ

<i>Кічук Ярослав</i> . Святість мудрого життя в освітянських справах.....	3
<i>Кічук Надія</i> . Олександр Андрійович Зарудняк у діалозі із сьогоденням.....	4
<i>Соколова Алла</i> . Стежками біографії патріарха.....	7
МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ	
<i>Зарудняк Олександр</i> . Синтаксичні засоби стилістики в новелах Григорія Косинки.....	11
<i>Андрієнко Валерія</i> . Взаємозалежність влади і сексуальності в романі «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко.....	17
<i>Бикова Тетяна</i> . Художнє відображення світу людини в часи катастрофи у творах Миколи Матієва-Мельника і Катрі Гриневицевої.....	22
<i>Бондарєва Олена</i> . Електронні ресурси сучасних українських п'єс про війну: читасмо, ставимо, обговорюємо.....	28
<i>Бородіца Світлана</i> . Особливості метафоричного мислення Василя Герасим'юка.....	33
<i>Вишиницька Юлія, Павленко Ксенія</i> . Екокритика у феміністичному дискурсі.....	38
<i>Віннічук Алла, Крупка Віктор</i> . Історичні драми Бориса Грінченка: на межі трагічного і героїчного.....	44
<i>Галак Інна, Григоренко Ірина</i> . Листування Михайла Косача (Михайло Обачний): історико-літературні аспекти.....	50
<i>Голованова Олена</i> . Множинність естетичного ідеалу автора в соціогонічній поемі «Memento mori» Міхая Емінеску.....	55
<i>Зелененька Ірина, Ткаченко Вікторія</i> . Архітектоніка й авторський задум: до діалогу Тараса Мельничука з Лесею Українкою, дисидентська поезія і fin de siècle.....	65
<i>Колесников Андрій</i> . Вивчення частини мови як розділ парадигмології: лінгводидактичний аспект.....	74
<i>Конончук Тетяна</i> . Проза Володимира Малика про реальність 30-х рр. ХХ ст. в Україні: особливості художньої трансформації.....	85
<i>Олійник Іванна</i> . «Казка про калинову сопілку» О. Забужко в інтертекстуальних зв'язках.....	80
<i>Осьмак Ніна, Бикова Олександра</i> . Сергій Жадан як знакова постать у сучасному літературному процесі.....	97
<i>Поліщук Ярослав</i> . Українська ідея у трактуванні Бориса Грінченка.....	101
<i>Радько Ганна</i> . Мемуарний портрет власного «Я» Ірини Жиленко (на матеріалі книги спогадів «Homo feriens»).....	108
<i>Райбедюк Галина</i> . Інтертекстуальні маркери біографічного дискурсу лірики Ірини Калинець.....	115
<i>Рарицький Олег</i> . Епістолярій шістдесятників як формат літературно-критичного мислення в умовах загроженої культури.....	123
<i>Рева-Лєвшиакова Людмила</i> . Образ української жінки в Османській імперії (на матеріалі роману «Роксолана» П. Загребельного).....	128
<i>Риженко Катерина</i> . Моделювання текстового масиву саможиттєписної прози П. Куліша.....	132
<i>Рябець Людмила</i> . Українська діалектологія як навчальна дисципліна: традиції і новаторство.....	137
<i>Скуратко Тетяна</i> . Жанр поеми-симфонії у творчості Івана Драча.....	143

<i>Тищенко Зара</i> . Образ рідного краю в мовосвіті поета-дисидента Тараса Мельничука.....	151
<i>Топчий Лариса</i> . Риторичні питання як стилістичні маркери експресивності (на матеріалі поезій Дмитра Павличка).....	157
<i>Турлак Людмила</i> . Типові помилки в українському мовленні майбутніх фахівців морської галузі в полілінгвальному ареалі.....	162
<i>Удовиченко Лариса</i> . Громадянська ідентичність учнів як базовий компонент нової філософії освіти.....	166
<i>Циганенко Лілія</i> . Знакове інтерв'ю в «живій історії» патріарха університету.....	173
<i>Циганок Ірина, Кисельова Катерина</i> . Анімалістичні фраземи української і болгарської мов.....	179
<i>Шевчук Тетяна</i> . Кроскультурний модус інтелектуального дискурсу Григорія Сковороди.....	184

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Вашиків Леся</i> . Мовознавча праця про лемківську пісню [Паньо С., Вакарюк С., Лісняк Н. Мовосвіт лемківської пісні].....	199
<i>Кіраль Сидір</i> . Новаторське дослідження в царині чендеєзнавства [Жаркова Р. «Бачу її нині...»: жіночі образи у малій прозі Івана Чендея].....	201

З МЕТОДИЧНОЇ СКАРБНИЦІ

<i>Войтюк Людмила</i> . Урок позакласного читання «Чи кожна людина вміє літати?» (за романом «Матусин оберіг» Світлани Талан).....	205
<i>Мельникова Руслана</i> . Вивчення творчості Емми Андієвської: екзистенційні проблеми.....	213
<i>Ходацька Ольга</i> . Творчий підхід учителя до викладання української літератури в закладах загальної середньої освіти: проект українського культурного фонду «Українська література в коміксах».....	222

НАШІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

<i>Гуменний Микола</i> . Антивоєнна романістика в контексті суспільної свідомості: монографія; <i>Ізмайльська болгарська громада імені Святої Софії</i> (2001–2021): альманах; <i>Райбедюк Галина</i> . Люби і знай свій рідний край: навчальний посібник-хрестоматія з літератури рідного краю; <i>Spațiul cultural românesc din Vigeac</i> [Румунська складова в культурному просторі Буджака]: монографія; <i>Ходацька Ольга</i> . Розвиток професіоналізму вчителів української мови і літератури в умовах неформальної освіти: методичні рекомендації; <i>Чендей Іван</i> . Листування з київськими критиками; <i>Шикиринська Ольга</i> . Інтермедіальна парадигма філософської прози Джона Беньяна і Григорія Сковороди: монографія.....	229
--	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	233
------------------------------------	-----

ФІЛОЛОГІЧНІ ДІАЛОГИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 9

Українською, англійською та румунською мовами

За науковий рівень та мовне оформлення відповідальні автори

*Англомовний супровід
Галини Олейникової*

*Румуномовний супровід
Олени Голованової*

*Верстання та макетування
Олени Мартинчук*

*Підписано до друку 22.12.2022. Формат 60x90/8.
УМ. друк. арк. 20,9. Тираж 300 прим. Зам. № 589*

*Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

*Адреса: 68610, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Репіна, 12, каб. 208
Тел.: (04841) 4-82-42
E-mail: nauka_idgu@ukr.net*